

מבון מניטו ©

כי עיצוין פרשת תולדות

דבר תורה שכתב הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו)

תרגום ועריכה מצרפתית: אליעזר שרקי

צוות עריכה לשונית והגהה לפרשות: אלישבע שרקי, בלה בל אנג', ואיתי קולין (ה"ע – הערת העורכים)

— אלא שהם שְׁנַיִם בחשיבותם ביחס להשתנות זהות האדם המתרחש במעבר ממדרגת 'אבות', שהיא במהותה כולה הבטחה, אל מדרגת 'בנים', שבה מתקיימת התקווה המשיחית.⁵

ניתן לומר שבעיניהם של נביאי ישראל, ההיסטוריה האנושית היא מעין עיבור שבמהלכו מתפתחת זהות אנושית שבה יבואו על פתרונם הניגודים והסתירות הטמונים בזהותו של אדם הראשון. סתירות וניגודים אלה אכן נחשפים דרך האירועים ההיסטוריים, אך הם מתבארים באמת רק בסיפורי התולדות – במיוחד במקרים השונים של טענות על הזהות, הסובבים את תולדות ישראל מאז אברהם ועד יעקב, שהוא הראשון שזכה להיקרא בן ברית לבורא: "בְּנֵי בְּכָרֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות ד, כב). זהו נושא רחב ועמוק מאוד, המואר באופן נרחב במדרש ובתלמוד ובאלפי הפירושים לתורה של החכמים הנאמנים למסורת ישראל.

אם כן, ברור למה המונח 'תולדות' מקבל את מלוא משמעותו רק מאברהם ואילך, ולא מנח. את הפסוק המזכיר את נח אפשר לקרוא כך: אֵלֶּה תוֹלְדוֹת נֹחַ: נֹחַ... כאילו נח הוליד את עצמו בלבד. יש לחכות לאברהם כדי שתופיע אותה השתנות (מוטציה) בזהות שתיתן למילה 'תולדות' את משמעותה המלאה.

ועדיין מדובר רק בתחילתו של תהליך ארוך. המילה 'תולדות' מופיעה שלוש עשרה פעמים במקרא. בפעם הראשונה – בפסוק המשמש מבוא להיסטוריה האנושית כולה ולתיאור יצירת האדם: "אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבְרָאָם..." (בראשית ב, ד). בפעם האחרונה – בסוף מגילת רות, בפסוק הפותח את רשימת התולדות של רות ובעזו עד דוד המלך: "וְאֵלֶּה תוֹלְדוֹת פְּרָץ..." (רות ד, יח).

פרשה זו, המתארת את היריבות בין יעקב לעשו על הבכורה ועל הברכה – הזכויות המתלוות לשם 'ישראל' – נקראת פרשת תולדות. שם זה מעורר מספר שאלות.

תולדות והיסטוריה

בדרך כלל, פרשה נקראת על שם המילה המשמעותית הראשונה המופיעה בפסוק הראשון של הפרשה. ואכן, כך המצב בפרשתנו: "וְאֵלֶּה תוֹלְדוֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם..." (בראשית כה, יט).

ואולם, פרשת נח, הקודמת לפרשתנו, מתחילה גם היא כך: "אֵלֶּה תוֹלְדוֹת נֹחַ, נֹחַ אִישׁ צַדִּיק..." (שם ו, ט), והיא אינה נקראת "תולדות". אם כן, השאלה היא: למה חכמינו המתינו עד לסיפור היריבות בין יעקב לעשו כדי להצביע על משפחת אברהם כ"אם התולדות"?

כדי להבין זאת, עלינו להתבונן תחילה במשמעות הייחודית של המונח 'תולדות' בתנ"ך. בנבואה העברית, 'תולדות' היא המילה המביעה את המושג 'היסטוריה'. אמנם קיימות בעברית מילים שונות כדי להביע את רעיון ההיסטוריה, והעברית של היום אף משתמשת במילה 'היסטוריה'. עם זאת, יש הבדל מהותי בין תפיסת ההיסטוריה כרצף של אירועים,² ובין זו הרואה בהתפתחות ובהשתנות של זהות האדם – שהוא נושא האירועים ההיסטוריים – דרך התולדות. עבור הנבואה העברית, זמן ההיסטוריה הוא הזמן שבו האדם – אדם הראשון – מוליד את 'בן האדם'.³ יש כאן תפיסה ייחודית מאוד של ההיסטוריה. אין זאת אומרת שהאירועים עצמם אינם חשובים – בפרט אלה המכונים 'אירועים היסטוריים'⁴

¹ במקור: "רחם התולדות".
² כדי להביע את השתלשלות האירועים ההיסטוריים, העברית המקראית משתמשת בביטוי 'דברי הימים' (הערה של מניטו).

³ הכוונה לאדם לפי מחשבת הבורא. ראה להלן, פרשת ויצא; פרשת מקץ.
⁴ היסטוריונים ופילוסופים העוסקים בחקר ההיסטוריה אינם תמימי דעים לגבי השאלה מה מגדיר אירוע כ'היסטורי': האם קנה המידה הקובע הוא שייכותו של אירוע לקורות המלחמות, לתולדות המחשבה, להתפתחות הכלכלית, או למשטר הפוליטי וכו'. שאלה זו היא אחת השאלות החשובות

¹ במקור: "רחם התולדות".
² כדי להביע את השתלשלות האירועים ההיסטוריים, העברית המקראית משתמשת בביטוי 'דברי הימים' (הערה של מניטו).

³ הכוונה לאדם לפי מחשבת הבורא. ראה להלן, פרשת ויצא; פרשת מקץ.
⁴ היסטוריונים ופילוסופים העוסקים בחקר ההיסטוריה אינם תמימי דעים לגבי השאלה מה מגדיר אירוע כ'היסטורי': האם קנה המידה הקובע הוא שייכותו של אירוע לקורות המלחמות, לתולדות המחשבה, להתפתחות הכלכלית, או למשטר הפוליטי וכו'. שאלה זו היא אחת השאלות החשובות

בשני המקרים הללו, המילה "תולדות" כתובה בכתיב מלא, עם שתי ו"וים. באחד עשר הפסוקים האחרים היא מופיעה בכתיב חסר: לפעמים חסרה הו"ו הראשונה ולפעמים הו"ו השנייה.⁶

המשמעות ברורה: מקור התולדות של 'בן האדם' הוא רָחֵם פורה תמיד, אולם הוא מגיע לפוריות מלאה רק עם רות, המחזירה לישראל את השושלות האבודות ממשפחת אברהם.⁷

תולדותיו של יצחק אינן מגיעות מיד לשלמות; הן נקודת ההתחלה של מאמץ ארוך טווח, של סיפור רצוף מאבקים על הזהות. את זאת אנו למדים מהפסוק הראשון של הפרשה: "וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אֲבִרְהָם: אֲבִרְהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק" (בראשית כה, יט). לכאורה, אפשר היה לצפות להמשך אחר של התולדות: אחרי אברהם – יצחק, ואחרי יצחק – ישראל! מה פירוש הדבר ש"אֲבִרְהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק"?

פירושים רבים נכתבו בעניין זה. הד לנושא עיוננו, היריבות בין עשיו ליעקב, נמצא בדברי רש"י: "וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק" – יעקב ועשיו האמורים בפרשה".

כאשר רש"י אומר דבר שהוא לכאורה מובן מאליו, הוא בעצם מזמין אותנו להעמיק בפסוקים. הרב דוד פארדו,⁸ בספרו 'משכיל לדוד' על פירוש רש"י, מצביע על הקווים המקבילים בין התולדות של אברהם – ישמעאל ויצחק, ובין אלו של יצחק – עשיו ויעקב. בשני המקרים אנו רואים יריבות, עימות והיפרדות. כמו אברהם, שהוליד את יצחק, כך יצחק הוליד עימות על הזהות.

יעקב ועשיו

מיצחק היה צריך להיוולד ישראל, כלומר 'בן אדם' המסוגל למלא לבדו את שתי המטלות שהוטלו על אדם הראשון מרגע בריאתו: מטלות החיים הרוחניים, המבטיחות את ההוויה של העולם הבא, והמטלות של החיים המעשיים, המאפשרות את הקיום בעולם הזה. בשלב זה של התולדות, אסטרטגיית ההשגחה מביאה להולדת תאומים, המחלקים ביניהם את מטלות האדם: עשיו בוחר בחומר ויעקב ברוח. חלומו של יצחק היה ששניהם יחד יביאו לגאולת האדם. עשיו כ'מומחה בתחום החומר' יבנה את העולם הזה לטובת שני האחים, ויעקב "יושב אוהלים", אוהלי הרוח, יזכה בעולם הבא עבורו ועבור אחיו. יחד, הם יהיו ישראל. אך האם, רבקה, ידעה שזה חלום אוטופי, מפני שהתנאי ההכרחי להצלחת תוכניתו של יצחק היה שתשרור אהבה בין האחים. היא, האם אשר בָּקְרָהּ

⁶ בפסוק על תולדות ישמעאל, "וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן אֲבִרְהָם" (בראשית כה, יב), המילה נכתבת ללא שתי הו"וים, דהיינו "חסר דחסר". (הערה של מניטו)

⁷ ראוי להתעכב על דמותה הנשגבה של רות. היא נחשבת, ובצדק, לאב טיפוס של כל הנשמות השבות למשפחת אברהם. מפני שבמקור נשמה זו הייתה קרובה מאוד לישראל, בהיותה מצאצאי לוט – היא מגיעה מהירחוק הגדול ביותר (לפי הכלל שהסביר הרב אשכנזי בשיעוריו, שכאשר הקרוב

התְרַצְצוּ הַבָּנִים, ידעה שכבר שם הם היו יריבים, ושנאתו של עשיו ליעקב תמנע את הגשמת חלומו של יצחק.

למעשה, לאור המצב שנוצר, עמדה בפני רבקה הבחירה בין ארבע אפשרויות בלבד:

1. עשיו שהוא רק עשיו – החומר לבדו.
2. יעקב שהוא רק יעקב – הרוח לבדה.

בשני המקרים הללו לא תתממש תוכניתו של בורא האדם; היא תיכשל כשם שנכשלה עם קין והבל.

3. עשיו, איש החומר, המשתלט על משימות הרוח ומשליך עליהן את הדטרמיניזם האנונימי של החומר. ממצב זה חרד יצחק: "הַקָּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדִים יְדֵי עֵשָׂו" (שם כז, כב), ולאחר מכן: "וַיִּתְּרֵד יִצְחָק תְּרֻדָּה גְּדֻלָּה" (שם כז, לג).

4. יעקב, איש הרוח, המקבל על עצמו גם את מטלות העולם הזה ומצליח להשגיב אותן, ובכך יזכה להיקרא ישראל.

רבקה בחרה באפשרות האחרונה, ובחירתה זכתה באישור ההשגחה.

בוחר להתרחק, כגון לוט המתרחק מאברהם, סימן הוא שיש במהותו יסוד של ריחוק מוחלט [ה"ע]. על פי הקבלה, רות היא ניצוץ הקדושה החבויה בנשמת לוט, 'אחיו' של אברהם ("אֲנִישִׁים אֲחִים אֲנִתָּנִי", בראשית יג, ח), ניצוץ אשר היה בגלות בעולם הטומאה. שיבתה של רות מאפשרת את הולדת המשיח דרך דוד המלך.

⁸ איטליה תע"ח (1718) – ירושלים תק"נ (1790).